

**II. ULUSLARARASI ZAZA TARİHİ
VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU
(4-6 MAYIS 2012)**

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
AĞUSTOS 2012**

MOLLA MEHMET DEMİRTAŞ'IN ZAZACA DİVANİ

Çeviri ve Kavramsal Tahlil: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAYINTU
Bingöl Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

GİRİŞ

Bu çalışma, Molla Mehmet Demirtaş tarafından yazılmış *Zazaki Dîvan'ı* konu edinmektedir. Divanın yazarı Molla Mehmet Demirtaş, 1936 yılında Diyarbakır'ın Hani ilçesine bağlı Kuyular beldesinde dünyaya geldi. Doğduğu köyde başladığı eğitimine Diyarbakır ve yöresinde devam etti ve dönemin önde gelen medrese hocalarından tefsir, fıkıh, hadis, siyer gibi dersler aldı. Eğitimini tamamlamasının ardından, 1960 yılında doğduğu köye İmam hatip olarak geri döndü. Bu tarihten itibaren aralıksız kırk yedi yıl sürdürdüğü görevinden, 2007 yılında emekliye ayrıldı. Beş kız, iki erkek evlat sahibi olan Molla Mehmet Demirtaş, halen aynı köyde hayatını sürdürmektedir. Çalışmamıza konu olan ve toplam altmış altı (66) kaside ve üç yüz yedi (307) sayfadan meydana gelen ve dini ağırlıklı olmak üzere, sosyal, kültürel, tarihi ve güncel konuları içeren *Zazaca Dîvan*, iki kısımdan oluşmaktadır. Yazarın, büyük Divan adını verdiği kısım elli altı kaside ve iki yüz kırk dört (244) sayfadan oluşmakta olup, 1975-1977 yılları arasında kaleme alınmıştır. Daha kısa olan ve 2006'dan sonra kaleme alınan ikinci kısım ise, yirmi (20) kaside ve elli yedi (57) sayfadan ibarettir. *Divan*, Zaza dilinde yazılmış olan ve günümüze kadar bilinen en hacimli ve zengin içerikli telif bir eser olarak, ilk kez bilim dünyasının ilgisine sunulmak üzere bu çalışmamıza konu olmaktadır.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde *Divan*'ın İslami edebiyat ürünü bir eser niteliğinde olduğu görülür. Bir esere İslamilik niteliğini kazandıran şey, sadece Kur'an ve Sünnet kaynaklı olması değildir; aynı zamanda o esere üslup ve karakter kazandıran kültürel değerler, tarihi miras ve formların da olması gerekir. Dünya görüşü, hayat ve varlık anlayışı, sanata yüklediği anlam edebi eserden beklentiler gibi temel konular da bir eserin karakterini belirleyen niteliklerdir.¹ Bu açıdan İslam kültürünün hâkim olduğu bir bölgede dünyaya gelen Mehmet Demirtaş'ın yetiştiği devrede, İslami ve Zaza-Kürt kültürünün birçok şair ve ilim ehli üzerindeki tesiri barizdir. Fakat bu tesir, bazılarında sathi, bazılarında derin izlerle kendini gösterir. Mehmet Demirtaş ikinci tür sanatkarlardandır. Yaşadığı her an ve her yerde, şairimizin milletini ve dinini hemen daima hatırladığı, bu meyanda da eskiyi ve yeniye his ve ifadesiyle mezcettiği görülmektedir. Aynı zamanda onun şiirinin, hakikat ve hayalin karıştığı gidiş yolu içinde milli ve dini duygu da birleşmektedir. İslami konuları bu hususta sahip olduğu kültür sayesinde, gereğince sıralayıp işleyebilen Mehmet Demirtaş, vatanın her parçasına ve milletinin fertlerine karşın duyduğu içten sevginin ve Zaza kültürüne vukufunun sayesinde de, Zaza toplumunu ve onların yaşadığın yöreleri vatanını layıkı ile tanıtabilmiş, vatan ve vatandaşı kendi öz benliğiyle kaynaştırmıştır. Milletine güvenme ve en zor anlarda bile ümit onda daima mevcuttur.

M. MEHMET DEMİRTAŞ'IN TARİKATI

Tasavvufta tarikatın gereğine inanan Zaza ve Kürt alim ve mutasavvıfların büyük çoğunluğu "Nakşibendilik" tarikatına mensupturlar. Onların bu tarikatı benimsemelerinde etkili olan bazı faktörler vardır. İlim ve medreseye önem vermesi, diğer tarikatlara göre bidat ve hurafelere kapalı olması, radikalizme kaçmayan ılımlı bir vahdet-i vücud anlayışını benimsemesi bu faktörlerin başında gelmektedir.

M. Mehmet Demirtaş, bir çok bölge alimi gibi fıkhî mezhep olarak Şafii, itikadi mezhep olarak Sünni/Eş'ari, tarikat olarak Nakşibendi olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Kelebi Şahi Nakşubendu ez heta ha guriyu
Ez feqiyru verberi tu şah cewa du sexiyu
Ez suluk u rari heqdu tenbel u zaf bestu
Hamili hemli gununu asiy u şermendeyu

Ölünceye kadar Şahi Nakşibendi'nin köpeğiyim
Kapının önünde bekleyen zavallı bir müridim

1 Bilal Kemikli, "Türk İslam edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar", Yağmur 59, Nisan 2012, s. 21.

Hak yoluna girdim tembel acizim
Günahlara gebeyim mahcubum asiylim

*Şeyxi ma tasawwufi wari hukm u huneri
İcazeti tasawwuf dest bi yini umo veri
Ya rabbi tı wari lutfi wari afwi rehmeti
Ma bı di qey xatırı ehli tariq u sunneti*

Tasavvufta Şeyhimiz hüküm ve hüner sahibidir
Tasavvufun icazeti onların eliyle bize gelmiştir
Ya Rabbi sen lütuf af ve merhamet sahibisin
Bizi ehli tarikat ve sünnetin hatırına bizi affeyle

Demirtaş yoğun bir şekilde kendisinden önceki dönemlerde yaşayan Ahmed-i Hani ve Melaye Ceziri'nin etkisinde kalmıştır. Ahmed-i Hani'nin etkisi: Martin Van Bruinessen "Ağa, Şeyh, Devlet" adlı eserinde "Kürt milli bilincinin tarihi" başlığı altında, Ahmed-i Hani'nin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde çok okunduğunu ve hala okunmakta olduğunu belirterek, öğrencilerin Kur'an surelerinin, Hafız ve Sadi gibi şairlerin dizelerinin yanı sıra, Hani'nin Mem u Zin adlı eserinden parçalar da ezberlediklerini dile getirir.²

Ahmed-i Hani'nin eserini Kürtçe yazmasının nedenini (kitabın manzum olarak bu dille yazılmasının sebebi) başlığını taşıyan 6. bölümde şöyle dile getirilir: ""

*Saf şarabı bir yana bırakarak tortuyu içti
İnci gibi dizmek için Kürt dilini tercih etti*

*Bu dili düzene koyup ona çekidüzen verdi
Umum halkı için bu yolda eziyetler çekti*

*Bunun yaptı ki eloğlu demesin "zaten Kürtler
Köken ve yapıları itibarıyla kültürsüzdürler*

*Türlü türlü milletler kitap sahibi olmuşlar
Yalnız Kürtler bu konuda paysız kalmışlar*

*Hem kendileri irfan sahibi olmuş kişiler
Demesinler Kürtler aşkı amaç edinmemişler*

2 Martin Van Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, çeviren: Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.390-391

*Onlar tamamıyla ne aşık ne de maşukturlar
Birbirlerine karşı ne seven ne de sevilen olurlar*

*Aşkı istemekten yana Kürtlerin payı yoktur
"Kalpler hakiki ve mecazi aşktan da boştur"³*

Hani'nin bu beyitlerinden onun zamanında bazı keskin veya kimselerin Kürtleri kendi dilleriyle kitap yazamayacak kadar kültürsüz olmakla, dilleri yazıya elverişli olamayacak kadar niteliksiz olmakla ve Kürt halkını kalp yumuşaklığının bir neticesi olan aşktan anlamamakla, dolayısıyla katı kalpli olmakla itham ettikleri ve Hani'nin bu ithamlar karşısında "işte size kitap, işte size aşk" dercesine bu kimselere cevap verdiği sonucunu çıkarabiliriz.⁴ Mehmet Demirtaş da eserini Zazaca yazmasının nedenini benzer gerekçelerle açıklar:

*Ma Zazaki vuni beytun u qali
Wa nivaci Zaza nêzun u lali
Şeyx u alim u piyli ma ey hali
Dunya dewriya yena şuna ma seki*

Zazaca söyleriz beyitler sözler
Demesinler Zazalar anlamaz, bilmezler
Şeyhlerimiz, alimlerimiz hal ehlidirler
Dünya gelip geçicidir neyleyeyim

*Ez Zazaw Zazaki vuna Allah hemu zun ra zunu
De gûşteri ez se vunû erey u ruej şey avun
Ma beyti Zazaki vati Allah efsehi luxati
Zazu Kirdi welati karker u ehli xebati*

Ben Zaza'yım Zazaca söylerim, Allah her dili bilir
Dinleyin ben ne söylerim gün batmak üzeredir,
Biz Zazaca beyitler söyledik, Allah bütün kelimeleri bilendir
Zaza Kürtler çalışan millettir.

3 Ehmede Hani, Mem u Zin, Çeviri ve Kavramsal Tahlil: Kadri Yıldırım, İstanbul, Avesta Yayınları, 2010, s. 50-51

4 Ehmede Xani, s. 51

Toplum ve tarih

Mehmet Demirtaş'ın divanında Zazaların toplumsal, kültürel ve siyasi sorunlar önemli yer tutar. Onun bu bağlamda kullandığı anahtar terimlerden bazıları ve kapsamları şunlardır:

*Tarixi ma zaft verini Kirdi tım aşiqi dini
Te ra alimi vecini zalimu ma kerdi vini*

Tarihimiz çok eskidir Kürtler her zaman dine aşıktır
İçlerinden alimler çıkmıştır zalimler biz sildiler

*Bunu tarix tarixi se vatu Kurd verinu asl u zatu
Cesur u ehlu xebatu milletun ra tım din vatu*

Tarih okuyun tarih ne diyor Kürtler aslen neslen kadimdir
Cesur ve çalışkandırılar milletlere daima dini öğretmişlerdir

*Kultur ey Kurduna veri İslumuy ri ma rehberi
Gueş medini qewmi heri vuni Kurdi bi lengeri*

Kültür eskiden beri Kürtlerindir İslamlara rehberiz biz
Kulak asmayın Kürtler sürüngendir diyen eşek kavimlere

*Milet u qewmi zamuni inka veri heta şuni
Piyru tedır hema zuni Kurd asil u xuneduni*

Eskiden şimdiye kadar tüm milletler ve kavimler
Hepsi Kürtlerin asil ve hünerli olduğunu bilirler

*Kurdi ma cahilu mendi bi hasud u bi dubendi
Şariy ra tım va efendi cu ra ma tım tapa mendi*

Bizim Kürtler cahil kaldılar bir diğerini çekemediler
Halklara hep efendi dediler bu yüzden geri kaldılar

VATAN

Mehmet Demirtaş'ın dünyasında vatan sevgisini kaynağını dinden alan ve imanın bir parçası olan bir değer olarak önemli bir yer tutar.

Hunermendi ma di zaf'u jibati
Derd u kuli ma islum u welati

Hüner sahibi ve çalışanlarımız çoktur
Bütün derdimiz İslam ve vatandır

Bermenu ez ah u nali caduru ez geribu
Qewmi ra mendu duri ez bext u iqbalu siya

Ağlarım garip garip ahu figan ederek
Halkımdan uzak kaldım bahtı kara

Ez xeribu ha mi virdi hali qewm u watanu
Ez se ku derdi watani şirinu ez duriya

Garibim halkım ve vatanımın hali hep aklımda
Neyleyim vatan derdi şirindir bense uzakta

Mehmet Demirtaş ve Ahmed-i Hani: İslam akidesi ve ibadetler

Resmi medreselerinde hem dini hem de milli eğitimlerini kendi anadilleri ile yapan Osmanlı ve İran devletlerinin yararlandıkları bu nimetten Kürtlerin mahrum olduklarını gören Xani buna el atmanın kendisi için bir sorumluluk olduğunu hissederek bir proje hazırlamaya başlamıştır. Bu bağlamda 1683 yılında kendi ifadesiyle “ji bo biçuked Kurmancan” (Kürt çocukları için) yaklaşık bin kelimelik Kürtçe Arapça manzum bir sözlük olan “Nubehara Biçukan” (Küçüklerin İlkharı)nı hazırlayarak kendi medresesinde ders kitabı olarak okutup ezberletmiş, böylece medreseye yeni başlayan bir Kürt çocuğunun daha ilk adımında bilimsel bir şekilde kendi anadiliyle eğitim görmesinin verdiği özgürlük ve özgüveni kazanmasını amaçlamıştır. Xani günümüze kadar Kürt medreselerinde ders kitabı olarak okutulup ezberletilen “Nubehara Biçukan” ile birlikte yazdığı “Eqideya İmane” (İnanç Risalesi) ile de bu dili din dili yapmayı başarmıştır. Kürtlerin en az yüzde doksinin mensup oldukları Sünni/Eş'ari ekolüne göre manzum olarak hazırladığı bu akaid kitabıyla Kürt çocuklarının din ve inanç prensiplerini de kendi anadillerinde öğretmeyi amaçlamıştır. Onun bu eseri de kendi zamanından başlayarak günümüze kadar Kürt medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve ezberletilmiştir.⁵

5 Ehmede Xani, Mem u Zin, Çeviri ve Kavramsal Tahlil: Kadri Yıldırım, İstanbul, Avesta Yayınları, 2010, s. 13

Mehmet Demirtaş da Ahmed-i Hani gibi ilmiyal bilgileri, imanin ve İslam'ın şartlarını Zazacada manzum ve oldukça sade bir tarzda kaleme almıştır. Bu bölüm iman ve İslam'ın şartları ile ibadetler hakkında ilmiyal tarzında özlü bilgilerden meydana gelmektedir. Sözlü geleneğin ağır bastığı ve ezbere dayalı bir eğitim sisteminin hakim olduğu bu yörelerde, ezberi kolaylaştırmak amacıyla ve *Divan*'ın genel çerçevesiyle uyumlu bir şekilde manzum olarak olarak hazırlanmıştır. İlmihal kitaplarındaki sıralamaya uygun olarak sulardan başlanmış, iman ve ibadet esasları anlatılmıştır. Demirtaş, yakından tanıdığı, içinde doğup büyüdüğü ve uzun yıllar din görevlisi olarak görev yaptığı toplumun temel dini ihtiyaçlarını tespit ederek, özellikle günlük hayatta en fazla karşılaşma ihtimali olan konulara ve dini pratiklere yer vermiş, bunun dışında kalan ayrıntı olarak nitelenebilen, uzmanlık gerektiren ve bir kasidenin sınırlarını aşan geniş ve tartışmalı konulardan uzak durmayı yeğlemiştir. *Divan*'ın genelinde de görüldüğü üzere Demirtaş, diğer konularda da sanatsal kaygılarla hareket etmek yerine halkın ve toplumun gerçek sorunlarıyla ve gündemiyle meşgul olmuş, nazari bilgiler yerine 'ameli' ve günlük hayatlarında kolayca uygulanabilen bilgiler vererek bilinçlendirmeye gayret eder.

*Ma bi Bismillahi dest pey keni her çi ra veri
Hemd u sena qey Allah ri ma bi abd u rehberi*

Bismillah ile başlarız her şeyden evvela
Hamd u sena olsun bizi abd ve rehber yaratan Allah'ımıza

*Ina dunya piru xalk biya qey hebibi serveri
Vaci Allah u Muhammed ko xem u derdi ma beri*

Bu dünyanın hepsi Sevgili Serveri için yaratıldı
Allah Muhammed (sav) deyin ki dağılsın derdimiz kederimiz

*Esselatu vesselamu ya Resul u ya Habib
Ti şefaati biki ma ri ma feqiyri dil kebibi*

Salat ve selam olsun ya Resulü ya Habib
Sen şefaati et bize zira gönülden yaralıyız biz

*Bahs keni ma arwi punki şifaya ma aweni
Nimetu punku delali çi zelalu ma edeni*

Temiz sulardan söze başlarız içtiğimiz şifa niyetine
Temiz güzel yerden çıkan pek berrak bir nimetine

Ewwili ma ku binusni kitabi tehareti
Kavlu fi'lu ma ha vuni piru neqli ayeti

Yazmaya başlayalım önce kitabı taharetten
Söylediğimiz sözlerle fiillerin hepsi nakildir ayetten

Awe ki caizi ma riy ma xu pey tahir biki
Hot hebi awi Allah dey lazimu ma hemdi biki

Temizlenmek için bize verilen
Yedi su vardır Allah'a hamd etmemiz gereken

Awa dij new vewri awa torji bi biri hebi
Bahr u biyri awa eyini ey cemuni hot hebi

Baraj suyu ile kar ve yağmur suları üç
Deniz kuyu pınar ve dere suyu dört oldu

Tasavvufta aşk

Birçok dine ve efsaneye göre yaratılış aşkla başlar. Tasavvufi aşkın özünü "Ben gizli bir hazine idi. Bilinmeyi istedim ve mahlukatı yarattım" kudsi hadisi oluşturur. (Ben gizli bir hazine idim. (Mahlukatı yarattım, ta ki bilineyim"). Bu hadisin muhtevasında aşk vardır. "Vahdet-i vücud" felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirilmek ister. İnsanı-ı kamilin visal-i hak için ilk yapacağı şey, masivadan geçmek ve alaik kaydından sıyrılmaktır. Bu da nefse hakim olmayı ve eneyi (egoyu) öldürmeyi gerektirir. Sufi ancak o zaman fena-ı fillaha erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir. Muhyiddi-i Arabi dışındaki mutasavvıflar aşkı ikiye ayırır: Mecazi aşk, hakiki aşk. İbn-i Arabi'ye göre aşk üç çeşittir: Tabii, ruhani ve ilahi aşk.

Aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Bir başka ifadeyle, Allah insanı kendisine; ve ilahi isimlerine ve sıfatlarına tecelli ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan "Ahsen-i takvim" dir, Allah ise "Hüsn-ü mutlak"tır. O halde, aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliğin kaynağı ise Allah'ın üstün güzelliğidir. Bu durumda Allah'tan başkası sevilmez, tıpkı Allah'tan başkasına ibadet edilmeyeceği gibi. Sufinin bu düşüncesini kuvvetlendiren bir de hadis

vardır. “Allah’ı ve resulunu her şeyden çok sevmeyenin ibadeti sahih değildir.” Allah sevgisi insanda yaratılıştan itibaren vardır. Güzele karşı ilgi duymanın nedeni de budur. Bu ilgi aşkın doğmasına vesile olur. Allah’a karşı duyulan aşk maddeden manaya, cisimden ruha doğru yönelir. Bu yönelişte heyecan, coşku, vecd ve ızdırıp ikizleşir.

*Allah Allah tı Ehedi Ehed u Ferdi Samedi
Lem yelid welem yuledi vaci Allah bila hilye*

Allah Allah Sen Ehad’sin Ehad u Samedsin
Doğrulmamış ve doğurmamışsın Sen Allah deyin canı gönülden

*Vaci Allah ma venduni ruc u şew u sibho şuni
Ma afuki tı rehmani vendi Allah bila hilye*

Allah diyerek ona dua edelim sabah akşam gündüz ve geceden
Rahmansın sen affeyle bizi diyerek yalvarın Allah’a canı gönülden

*Pey zemin u kainati erd u asmin mexluqatu
Kum bi hiyle zikir kenu çımunı qelbu akenu*

Zeminiyle yer ve göğüyle kâinat mahlukatıyla
Kim zikrederse Allah’ı canı gönülden açılır gözüyle gönlü

*Qelbu siya cila kenu zıkır biki bila hiyle
Tı vendeni beta keyyu vaci heydu Allah heydu*

Siyahlaşmış kalbi cilalar zikredin canı gönülden
Ne zaman kadar çağıracaksın de ki Hayyu Allah Hayyu

*Vendi Allah ma bi hegi zun u çene ma bi legi
Qelbi safiyu muttegi vendi Allah bila hilye*

Allah’a yalvaralım hakkımız yok dilimiz ve çenemiz düştü
Takvalı safi bir kalple yalvaralım Allah’a canı gönülden

*Vaci Rebbi Rebbi Rebbi ruc u sari ma ku debi
Peyna peyni ma xu sebi vendi Allah bila hilye*

Rabbi Rabbi Rabbi deyin günler senelerce
Ne olacak sonumuz bu halimiz yalvaralım Allah'a canı gönülden

*Şew u şonu seherundi ma ha rehmu Allah mundi
Vendi Allah subhew şundi vendi Allah bila hiye*

Gece gündüz seherde Allah'ın rahmetiyle kuşanmışız
Allah'a yalvarın sabah akşam canı gönülden

Edebiyatta gül ve bülbül

Bülbülün güle olan aşkı, ona kanını ve canını veriş, dünyanın her yerinde ortak motiftir. Bu ortak motife dayalı efsaneler farklı varyantlarla anlatılır:

Efsaneye göre gül, ilk yaratıldığında soluk renkli bir çiçektir. Ona çılgınca âşık olan bülbül, açılışını görebilmek için dikenlerine aldırış etmeden geceler boyunca dallarına konup yalvarır. Gül bu yalvarmalara aldırış etmez. Ne zaman ki bülbül mecalsiz kalıp kendinden geçer, gül dikenlerini batırıp bağrını kanatır. Böylece canından olan bülbülün kanı, gülün dikenlerine sızıp goncaya renk katar. İşte güle kırmızı rengini veren de bülbülün aşk için akıttığı kandır.

Bütün kültürlerin ve edebiyatların önemli unsurlarından olan gül, özellikle sevgi ve güzellik duygumuz ile güzellik algımızı yansıtmada az bulunur aynalardan birisidir. İnsanlar onu renginin göz alıcılığı, kokusunun güzelliği, biyolojik varlığının saflığı, tazeliği ve ve narinliği ile çiçeklerin şahı (şah-ı ezhar) seviyesine yükseltmiştir. Bunun içindir ki , özelliklem isimlerimizde olmak üzere, günlük hayatımızın farklı alanlarında (halı, kitap, kumaş, vb.) veya edebiyat, musiki, mimari, minyatür, hat, çini, ebru vb. sanatlarımızda sık sık gül ile karşılaşırız. Bu çerçevede edebiyatımıza baktığımızda, başta divan edebiyatı olmak üzere edebiyatın hemen her dönemi, her eğilimi ve her tarzında gül unsuruyken karşılaşmak mümkündür. Bunun ötesinde gül, edebiyatımızda ve çoğu zaman gerçek ve sembolik anlamı/anlamalarıyla başlı başına edebi eserlerin konusu olmuştur. Divan edebiyatı geleneği içinde Gül ü Bülbül, Gül ü Nevruz, Gül ü Saba, Gül ü Mül, Gül ü Hüsrev, Gülşenname, Gülşen-abad, Gülşen-i Envar mesnevileri yanında pek çok şairin gül redifi gazel ve kasideleri bunun açık delilidir.

Kültür, sanat ve edebiyatımızın yaygın bir unsuru ve konularından biri olmanın tabii sonucu olarak gül, yüzyıllar içinde bilinen gerçek anlamın dışında yan anlamlar veya yeni anlamlar kazanarak kendisi dışındaki varlıkları anlatma hususunda sembolleşmiştir. Basit bir teşbih olmasının çok ötesinde söz konusu sembolleşme, bir yönüyle milletin güle olan alakasının derecesini yansıtırken, diğer yönüyle varlıklara bakış ve algılayışının; zihin ve muhayyile dünyasının ipuçlarını verir.

Edebiyatımızda güle yüklenen anlamların başında 'güzellik' ve onun beşeri sembolü olan 'sevgili' gelir. Sevgilinin bedensel güzelliğinin yanında, aşık/maşuk arasındaki kalbî alaka, gül -bûlbûl ikilisinde somutlaşarak edebiyatımızın vazgeçilmez mazmunları arasına girmiştir. Yine ilahî aşkın ve Hz. Peygamberin sembolü olarak tasavvuf edebiyatının mazmunlarından biridir. Edebiyatımızda çeşitli vasıfları ondan dolayı 'can', 'canan', 'yar', 'sevgili', 'Leyla', 'Sultan', 'padişah', 'şah', 'melik', 'taç', 'mürşit', 'muallim', 'rehber', 'güneş', 'ay', 'yağmur', 'inci', 'tabip', 'derman', 'Hızır', 'ab-ı hayat', 'kardelen', gibi pek çok edebî sembolle karşılanan Hz. Peygamber, bunlardan daha çok gül sembolüyle karşılanır.

Ümmi Sinan tarafından yazılan ve gül motifinin işlendiği şiir bu türün en önemlileri arasında yer alır:

*Seyrümde bir şehre vardım
Gördüm sarayı güldür gül*

*Sultanın tacı tahtı
Bağı duvarı güldür gül*

*Orada gül alırlar, gül satarlar
Gülden terazi tutarlar*

*Gülü gül ile tartarlar
Çarşı Pazar güldür gül*

Ümmi Sinan

Bûlbûl

Mecazi manası ile "sesi çok güzel kimse" karşılığında kullanılan bûlbûl, karatavukgillerden sesinin güzelliğiyle tanınan ötücü kuş olup Latince ismi, *Luscinia megarhynchos*'tur.¹⁰ Dünyanın en beğenilen ve güzel sesleriyle ünlü olan karatavukgillerin, sesleriyle ün yapmış pek çok üyesi vardır. Hatta Batı'da "şarkıcı" sözü yerine "karatavuk" ifadesinin kullanılması söz konusudur. Güzel sesli ardıc, münzevi, orman karatavuğu gibi türlerin dışında bûlbûl de bu familyanın güzel sesli kuşlarından biridir.⁶ Yere yakın yuva yapan bir kuş olan bûlbûlün ötüşü çok berrak ve ahenklidir. Gece ve gündüz "dem çekme" olarak ifade edilen uzun süre ötebilme özelliğiyle dikkati çeker. Kuzey Afrika ve Batı Avrupa'dan Türkistan'a kadar her yerde rastlanır. Özellikle Asya'da pek çok türü vardır. Dilimizde bûlbûl kelimesiyle oluşturulmuş pek çok birleşik kelime ve fiil vardır.¹⁶ Ayrıca "bûlbûl

6 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1998, c. I, s. 366.

gibi altın kafeste besledim"; "b lb l gibi söyler/ akıyor"; "b lb l ile karıncanın yolda lığı, softa ile dervifin arkadaşlığı"; "b lb l sustu soldu g l, şimdiden sonra ister a la, ister g l"; "bülbüle altın kafes zindandır"; "bülbülü altın kafese koy-mu lar ah vatanım demiş"; "b lb l n çektiği dili belasıdır"; "b lb l n yerini kar-ga tutmuş" gibi pek çok atasözü ve deyim de vardır.

B lb l, bilhassa Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere, doğu edebiyatlarında önemli bir yere sahiptir. Anadolu sahasında ilk defa, XIV. asırda Yunus'un  iirle-rinde görülür.  leriki yüzyıllarda, pek çok halk şairi, şiirlerinde b lb l motifine yer vermişlerdir. Kl sik Türk edebiyatında ise, bu motif, hemen her şair tarafından, sıklıkla ve bir mazmun olarak kullanılmıştır. Söz konusu edebiyatın anlayışına göre b lb l, kendisine naz ve cefa eden g l n (sevgili)   ı ıdır; sürekli ona olan a kını terennüm eder. Mutasavvıf ya da tasavvufa meyilli şairlerin dilinde ise, dünya veya ten kafesi içinde, uzak kaldığı ezeli g l bahçesinin özlemiyle feryat eden ve ilahî a kla yanan can veya ruhun simgesidir. O h lde Kl sik Türk edebi-yatında/şiirinde b lb l, tabiata ait bir varlık, şairin timsali ya da tasavvufi bir ale-gori durumundadır. Bu edebiyatta "b lb l" kelimesinin yanında, "andel b, hez r, hez r-dest n (bin türlü hik ye söyleyen), hoş- v z, hoş-bey n, hoş-h n (güzel okuyan), hoş-na me, hoş-zeb n, zend-h n (güzel sesli ku ), zendb f/zendv f/ zendl f (b lb l), ter-na me,  irin-g ft r, medh-h n, n y-ı haz n, m rg-i  emen, m rg-i hoş-h n, m rg-i seher" vb. sözcük ve terkipler de kullanılmıştır.

Mehmet Demirtaş'ta da b lb l g l n açığı, umudun ve aynı zamanda umut-suzlu un ve tevekkülün, vatan sevgisinin, sabrın ve kahrın simgesi olarak sembo-lize edilir. B lb l n bu özelliklerinin yanı sıra tasavvufi bir anlam da yüklenen b lb l n bir diğer özelliği Allah'ın varlığını, isim ve sıfatlarını terennüm eden zakir (zikir eden) bir kulu ve mahluku, olarak yansıtılması ve son tahlilde, Allah'a ulaşma isteği ve telkini, tasavvuftaki Vahdet-i vücud anlayışını  a rı tırmaktadır.

B lb l (B lb l)

*B lb l qey derdi tu estu
T  uneni benu mestu
Gule tu ha  ari destu
De mebermi b lb l b lb l*

B lb l derdin mi var
 tersin mest olursun
G l n el alemin elinde
A lama b lb l b lb l

*Bılbıl aşqi tu yo gula
Asli guli tım yo vıla
Pılusuya ha malula
De mebermi bılbıl bılbıl*

Bülbül aşkın bir güldür
Gülün aslı daima bir çiçektir
Solmuşsun olmuşsun melul
Ağlama bülbül bülbül

*Bılbıl derde tı ғıdaru
Xu da şıkeftu zınaru
Derdi tu ri guli daru
Vendi Allah bılbıl bılbıl*

Bülbül derdin ağırdır
Dağlara vurmuşsun kendini
Derdin gül ile ağaçtır
Allah'a yalvar bülbül

*Bılbıl gule tı abiya
Debi şu tu ri hewiya
Peyni yo dara teluya
De mebermi bılbıl bılbıl*

Bülbül gülün açılmış
hadi git ağlan artık
Akıbetin bir ağaç ve dikendir
ağlama bülbül bülbül

*Bılbıl gul abenu weşu
Dara guli pındu puşu
Tı bi aşiq dewar dışu
De mebermi bılbıl bılbıl*

Bülbül gül açılır güzelleşir
Gül ağacı dal budaktır
Aşıksın kalk yola koyul
Ağlama bülbül bülbül

*Bılbıl sebiy tı witeni
Ruc u şew tı bari keni
Tı bermenı gazi keni
De mebermi bılbıl bılbıl*

Ne oldu sana hep ötersin
Gece gündüz bağırıp çağırırsın
Ağlayıp feryat edersin
Ağlama bülbül bülbül

*Şeyda bılbıl qey sebiyu
La qey taluni tu şiyu
Tı sey yetim u siwiyu
De meberbi bılbıl bılbıl*

Ne oldu ey Şeyda bülbül
Evin ocağın mı gitti
Garip yetim gibisin
Ağlama bülbül bülbül

*Bılbıl meşu kuya serdu
Şaru taluni tu berdu
Baxçe guli tu wekerdu
Vendi Allah bılbıl bılbıl*

Bülbül gitme dağlar ıssızdır
El alem yuvanı dağıtmıştır
Gül bahçen çoktan sürülmüştür
Allah'a yalvar bülbül

*Bılbıl se bi tı bareni
Tı fixan u zari keni
Aşqi dünya pe sekeni
Tı mireni bılbıl bılbıl*

Bülbül niçin bağırıp çağırırsın
Feryat figan eylersin
Dünya aşkını neylersin
Öleceksin bülbül bülbül

Peygamber Efendimiz (S.A.S.)

İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi ve sellem] yalnız inanç dünyamızın değil, asırlar boyu bütün hayatımızın vazgeçilmezlerinin başında yer alır. Sadece ilk İslami eserlerden günümüze kadar tarih içinde kaleme alınmış bulunan "Na't, Esma-i Nebi, Mucizat-ı Nebi, Gazavat-ı Nebi, Ahlak'un Nebi, Hicret'un Nebi, Vefat'un Nebi, Hilye-i Şerif, Şemail-i Şerif, Sire/Siyer, Mevli, Miracname, Şefaatiname, Bi'setname, Kırk Hadis, Yüz Hadis, Bin Hadis" veya başka isimler altındaki edebi veya gayri edebi; manzum ve mensur binlerce eser, Hz. Peygamber'in yeri ve önemi hakkında fikir edinmemiz için yeterlidir.

Gülün Türk kültürü ve edebiyatındaki bir başka yaygın sembolik karşılığı, hiç şüphesiz, Hz. Peygamber Efendimizdir. Edebiyatımızda çeşitli vasıfları ondan dolayı 'can', 'canan', 'yar', 'sevgili', 'Leyla', 'Sultan', 'padişah', 'şah', 'melik', 'taç', 'mürşit', 'muallim', 'rehber', 'güneş', 'ay', 'yağmur', 'inci', 'tabip', 'derman', 'Hızır', 'ab-ı hayat', 'kardelen', gibi pek çok edebi sembolle karşılanan Hz. Peygamber, bunlardan daha çok gül sembolüyle karşılanır.

*İnsu gafil u sersem u bokesu
Hesud u bexi lu gewş u teresu*

İnsan gafil sersem kimsesizdir
Kıskanç, çekemeyen, korkak tembeldir.

*Menfeat u şehwet nivunu besu
Heta bımru şeyru qiyumi resu*

Menfaat ve şehvetten doymaz
Ölüp kıyamete varıncaya kadar

*Zerew qefesi mi bi axi debi
Qusuri mi zafi hewar kusebi*

Ruhum bedenim ahlarla doldu
Çoktur kusurlarım ne olacak halim

*Bı henzar tewekulu rehme rebbi
Dexilu şefaati Muhammed (sav) nebi*

Binler tevekkül Rabbimin rahmetine
Bize şefa'at eyle Muhammed Nebi

*Bi derd u birinu bi ax u figan
Bi şiş u kebabu bi cergi dılan*

Ağır bir dert oldu ahu figan
Şiş kebab oldu yürek dağladı

*Bı isyan u zenbu azabi giran
Meded ya Muhammed şefii gunan*

İsyan ve günahlarla büyük bir azab oldu
Meded ya Muhammed (sav) günahların şefa'atçisi

*Ricaw dexili xudayi samed
Gunekaru piru rebbi el meded
Bi hurmeti kulhuwellahu ehad*

Ey Samed olan Rabbim rica ediyorum
Bütün günahlarımdan sana sığınıyorum
Kul huwellahu Ehad hürmetine

SONUÇ

M. Mehmet Demirtaş'ın Divanı, geleneksel Doğu edebiyatında sıkça rastlan-
nan imge ve motiflerle örülmesi ve bu edebiyatın nazım şekillerinin kullanıldığı
şiiirlerden oluşması, biçim açısından açısından bir yenilik olarak nitelendirileme-
se de, yazılı kaynakları son derece sınırlı olan ve sözlü geleneği de tehdit altın-
da olan Zazaca dilinde yazılmış olması, onu önemli kılan en temel özelliğidir.
Yazarın derinden vakıf olduğu İslam kültürü ve tasâvvufu perspektifinden hare-
ketle toplumsal, kültürel, siyasi ve tarihi ve daha pek çok dini konuları kapsamlı
bir şekilde irdelemeye çalışmıştır. Divan'ın bunca kapsamlı ve çeşitli konulara
yer veren zengin içeriği ve yapısıyla, Zazaca konusunda yapılacak çalışmalara
kaynaklık etmesi bakımından büyük bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmek-
tedir.

KAYNAKLAR

Bilal KEMİKLİ, "Türk İslam edebiyatının Tanımı ve Mahiyetine Dair Bazı Mülâhazalar",
Yağmur 59, Nisan 2012, s. 21.

Ehmede Hani, Mem u Zin, Çeviri ve Kavramsal Tahlil: Kadri Yıldırım, İstanbul, Avesta Yayınları,
2010

Martin Van BRUINESSEN, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çeviren: Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul
2003, s.390-391

M. Mehmet DEMİRTAŞ, *Divan*, elyazması, tarihsiz.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1998, c. I, s. 366.